

III.6. LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

1. DEFINITIES

Het landschap is het resultaat van de dynamische wisselwerking tussen de fysische omstandigheden, het biotisch milieu en de menselijke activiteiten. Het is de ordening van abiotische, biotische en antropogene landschapkenmerken die aanleiding geeft tot een specifiek ecologisch functioneren, een specifieke visuele beleving en een specifiek menselijk ruimtegebruik.

De landschappelijke structuur is de samenhang tussen ruimten van een bepaalde soort, in dit geval landschappen. Landschappen zijn ruimten die specifiek vanuit een morfologische invalshoek worden beschouwd. De nadruk ligt op de verschijningsvorm. Daarnaast kan ook de erfgoedwaarde aan bod komen. De landschappelijke structuur is een volwaardige deelstructuur (naast de ruimtelijk-natuurlijke structuur, de nederzettingsstructuur enz.) en geen exclusief onderdeel van het buitengebied. De elementen van de landschappelijke structuur worden van elkaar onderscheiden op basis van eigen karakteristieken, eigen ontwikkelingsperspectieven en dus een eigen ruimtelijk beleid.

2. PROFIEL

2.1. Landschappen in Limburg

Limburg heeft op een kleine oppervlakte een groot aantal, onderling sterk verscheiden landschappen. De belangrijkste grote landschappen in Limburg zijn de volgende.

- In Noord-Limburg en Noordoost-Limburg ligt een vlak **Kempens Plateau**, gekenmerkt door weinig bebouwde en grote compartimenten landbouw en bos of heide. De compartimenten worden doorsneden door kleinschalige, gesloten beekvalleien, bebouwingslinten, losse verspreide bebouwing en uitwaaiende stadjes (Centrale Kempen).
- In Oost-Limburg ligt het **Maasland**, een vlak en smal ingesneden terrassenlandschap rond de meanderende Maas. In het noorden en oosten ligt een open landbouwlandschap, overgaand in de bijna onbebouwde Vlakte van Boicholt. In het zuiden ligt een meer verstedelijkt landschap in parallelle stroken gekenmerkt door een open landbouwgebied met kerkdorpjes, een verlinte gewestweg, nieuwe woonwijken en mijncités.
- In West-Limburg ligt een meer **kleinschalig beken- en weidenlandschap**, nauw aansluitend bij het valleigebied van de Grote Nete. Het grootste deel van West-Limburg wordt ingenomen door een verstedelijkt strokenland met

vrij structuurloze parallelle bebouwingstroken afgewisseld met kleinschalige beekvalleien. Het geheel wordt onderbroken door het industrieel landschap van Albertkanaal en E313. Meer zuidelijk gaat het strokenland over in de depressie van het open en vochtig Demerland, met versmallende beekvalleien en getuigenheuvels. In de westelijke tip van Tessenderlo ligt een groot naaldboscomplex, een onderdeel van de Zuiderkempen en in het bijzonder de Diestiaanrug van Averbode.

- In Midden-Limburg onderbreekt het stedelijk landschap van Hasselt de **Demervallei**, die in het oosten sterk versnipperd is door bebouwingslinten en infrastructuren (Diepenbeek, Beverst enz.). Het industrieel lint langs het Albertkanaal wordt onderbroken door de uitlopers van het vrijwel onbebouwd Midden-Limburgs Vijvergebied. De oostelijke Demervallei wordt in het noorden begrensd door het industrieland van Genk en op het Kempens Plateau door het Genkse tuinwijkenlandschap en door de Zonhovense open rasterbebouwing.
- In Zuid-Limburg liggen **Vochtig en Droog Haspengouw**, een heuvelend landbouwland van fruitgaarden, weiden, akkers, kasteeldomeinen en plateaus doorsneden door gesloten beekvalleien. Vochtig Haspengouw is sterk verlint. Droog Haspengouw heeft nog vele kenmerken van het traditioneel landschap met hoopdorpen en plateaus die een meer open karakter kregen door de ruilverkavelingen. Een klein deeltje van de provincie Limburg ligt in het Hageland. Het betreft een deel van Halen ten westen van de Gete.
- In het oosten ligt het heuvelend, groen, open, verweven landschap van **Voeren**.

2.2. Traditionele landschappen

KAART 33: TRADITIONELE LANDSCHAPPEN

2.2.1. 300.000-Kempen¹¹⁴

320.000-CENTRALE KEMPEN, LAND VAN NETE EN AA (320.020-LAND VAN GEEL - MOL, LIMBURGS DEEL)

- structurele hoofdkenmerken: open vlak gebied
- identiteitsbepalende elementen: grote compartimenten
- erfgoedwaarde: beperkt
- trends en problemen: milieuvervuiling, beperkte groenconnectiviteit.

320.030-BOSSEN DER ZEVEN HEERLIJKHEDEN (ROND GRENSPAAL ANTWERPEN, N. BRABANT, LIMBURG)

- identiteitsbepalende elementen: grote compartimenten landbouw - bos
- trends en problemen: dreigende recreatiedruk.

114. De nummers verwijzen naar de nummers op kaart, in tabel van bijlage, en naar de nummering gebruikt in bijlage 2 van de bestaande ruimtelijke structuur in het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen.

330.000-ZUIDERKEMPEN

330.010-Demerland, 330.070-Diestiaanrug van Averbode

- structurele hoofdkenmerken: sterk versneden heuvelland met getuigenheuvels en getuigenruggen van het Diestiaan en bevat het glacijs van Beringen - Diepenbeek, aansluitend bij de vallei van de Demer
- identiteitsbepalende elementen: bosrijk heuvelland parallel versneden door moerassige valleien
- erfgoedwaarde: talrijke natuurgebieden in de moerassige valleien
- trends en problemen: sterke versnijding, hoge dichtheid aan verspreide landelijke bewoning en lintbebouwing.

340.000-KEMPENS PLATEAU

340.010-Industriegebied van Lommel - Neerpelt, 340.020-Bekken van de Warmbeek, 340.030-Land van Peer - Meeuwen / Centrale Limburgse Kempen, 340.040-Limburgs heide- en bosgebied / bos- en heidegordel,

- structurele hoofdkenmerken: kwartair rivierterras van de Maas, opgebouwd uit grindgronden bedekt met holocene stuifzanden, lokaal uitgestrekte landduinen, plateau langs de randen versneden door valleien met natte alluviale bodems
- identiteitsbepalende elementen: uitgestrekte duin-, heide- en (naald)bosgebieden, compartimentlandschap met sterk wisselende grootte van de ruimtes
- erfgoedwaarde: uitgestrekte natuurgebieden, geomorfologische relicten
- trends en problemen: uitgestrekte heidegronden als militaire domeinen, toenemende recreatie, in sommige gemeenten sterke toename van het aantal woningen, weekendverblijven, invloed stadsgewest Hasselt - Genk.

340.050-Mijngebied van Genk - Waterschei

- structurele hoofdkenmerken: versneden zuidwestelijke en zuidelijke rand van het Kempens Plateau
- identiteitsbepalende elementen: terreinen van vroegere steenkoolontginning met uitgestrekte verstedelijkte gemeenten en nieuwe industrieterreinen, compartimentlandschap van bebouwing en vegetatie
- erfgoedwaarde: jong landschap met industrieel archeologische waarde
- trends en problemen: gebied met sterke verstedelijking en dichte bebouwing, uiterst sterke versnijding door infrastructuur, mijnverzakkingen en uitgestrekte woeste (braakliggende) gronden, invloed stadsgewest Hasselt - Genk.

2.2.2. 400.000-Maasland

410.000-MAASVLAKTE EN HET TERRASSENLAND

- structurele hoofdkenmerken: grensgebied aansluitend bij het Nederlands slenkengebied, parallelle en trapvormige landschappelijke structuur, evenwijdig met de Maas, begrensd door de oostelijke steilrand van het Kempens Plateau, reikt in het Zuiden tot aan het krijtland (Millen, Sint-Pietersberg)
- identiteitsbepalende elementen: landbouwland afgewisseld met graslanden op de uiterwaarden, wisselende vergezichten: compartimentering door sterke bebouwing op de hogere delen (terrasland) en vegetatie in de Maasvallei, talrijke afgesneden meanders en kronkelwaarden, uitgestrekte plassen als gevolg van de ontgrinding
- erfgoedwaarde: potentiële natuurgebieden in de Maasvlakte
- trends en problemen: uitgebreide grindontginningen in de vallei veroorzaken een asymmetrisch contrast tussen het Vlaams en Nederlands deel, toenemende recreatie, relatief dichte bebouwing op het terrasland, zeer sterke versnijding door infrastructuur.

420.000-VLAKTE VAN BOCHOLT

- structurele hoofdkenmerken: vlak gebied ten noorden van de breuksteilrand van Bree (noordrand van het Kempens Plateau) dat aansluit bij de Maasvlakte
- identiteitsbepalende elementen: overwegend open landbouwlandschap met weidse zichten en weinig verspreide bewoning (nederzettingen langs de steilrand)
- erfgoedwaarde: enkele natuurgebieden
- trends en problemen: kadastraal aandeel open ruimte (1989) tussen 76 en 88% en bleef relatief constant sedert 1980, zeer weinig dichte bebouwing, belangrijkste versnijdingen situeren zich langs de steilrand.

2.2.3. 500.000-Hageland

520.000-ZANDLEMIG HAGELAND

- structurele hoofdkenmerken: heuvelland met parallelle structuur van (beboste) ruggen en valleien met rijbewoning op de overgang, het zuidelijk deel gaat geleidelijk over in de Brabantse en Haspengouwse leemplateaus, duidelijke begrenzingen door de valleien van de Dijle en Gete
- identiteitsbepalende elementen: bosrijk en rijbewoning langs de wegen
- erfgoedwaarde: geologisch type-lokaties van het Diestiaan
- trends en problemen: rurbane gradiënt (forenzenwoonzone) van Brussel en Leuven.

DEEL III. BESTAANDE RUIMTELIJKE STRUCTUUR 6. LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

2.2.4. 600.000-Haspengouw**610.000-VOCHTIG HASPENGOUW**

- structurele hoofdkenmerken: golvend landschap met parallelle versnijding door asymmetrische valleien, begrensd door de vallei van de Demer in het noorden en de Gete in het westen, zandleemgronden overwegen
- identiteitsbepalende elementen: asymmetrische valleien, afwisselend open en gesloten zichten, lineaire bewoning op interfluvia en kleine hoofddorpen, boomgaarden domineren
- erfgoedwaarde: dorpen en grote (kasteel)hoeven met eigen bouwstijl, talrijke archeologische sites
- trends en problemen: forenzenwoonzone stadsgewest Hasselt.

620.000-DROOG HASPENGOUW (620.020-PLATEAU VAN LANDEN, 620.030-BOOMGAARDGEBIED VAN TONGEREN - BORGLOON, 620.040-KRIJTLANDSCHAP VAN MILLEN)

- structurele hoofdkenmerken: breed golvend leemplateau, ondiep versneden, duidelijke cultuurlandschappelijke structuur met een modulair repeterend karakter, grote dichtheid van kleine landelijke nederzettingen
- identiteitsbepalende elementen: typisch open-field-landschap met kleine hoopdorpen met vallei- of plateaurand-site, akkerland op het plateau, grasland en (populieren)bos in de vallei, holle wegen en graften als enige lineaire vegetatie-elementen, schaarse kleine bosbestanden, grote alleenstaande hoeven op het plateau, boomgaarden in de subeenheid Tongeren - Borgloon aansluitend bij Vochtig Haspengouw
- erfgoedwaarde: groeven, Gobertangesteent, talrijke archeologische vondsten (Romeins), typische bouwstijl, grote gesloten hoeven
- trends en problemen: kadastrale oppervlakte open ruimte (1989) bedroeg meer dan 80% en lokaal zelfs meer dan 90% en blijft vrij constant, zeer geringe dichte bebouwing en lintbebouwing en geringe versnijding, snelle kavelvergroting, verlies van kleine landschapselementen, sterke toename bodemerosie, talrijke ruilverkavelingen en tot in jaren 1990 expansie laagstamfruitteelt.

2.2.5. 800.000-Land van Herve**810.000-VOERSTREEK, 820.000-OOSTELIJK LAND VAN HERVE**

- structurele hoofdkenmerken: sterk golvend plateau met leem- en kleigronden met sterk wisselende drainage
- identiteitsbepalende elementen: gaaf landelijk gebied, dat bestaat uit een golvend open landschap met weidse vergezichten en geringe verspreide bebouwing, overwegend

weiland en boomgaarden, bouwland, oostelijk deel meer bebost

- erfgoedwaarde: landschappelijk zeer gaaf gebied met zeer lage bebouwingsdichtheid en zeer geringe versnijding
- trends en problemen: kadastrale open ruimte bedraagt meer dan 88% (1989) en blijft nagenoeg constant, bestuurlijke enclave, stedelijke invloedssfeer van Luik.

2.2.6. 921.000-Scheldebekken (zonder getijden)**921.012-VALLEI VAN DE GROTE NETE**

- erfgoedwaarde: kasteeldomeinen

921.040-DIJLE-GETE-DEMER-AS (921.042-VALLEI VAN DE GETE, 921.043-VALLEI VAN DE DEMER, 921.044-VALLEI VAN DE HERK EN DE MOMBEEK, 921.045-VALLEI VAN DE ZWARTE BEEK, 921.046-VALLEI VAN DE MANGELBEEK, 921.048, 921.049)

- structurele hoofdkenmerken: de Demer en de benedenlopen van de Gete en Dijle vormen samen de grote oostwest hydrografische as van het Vlaams gewest, de beneden Gete behoort tot de Vlaamse Vallei
- identiteitsbepalende elementen: brede alluviale vlakten met uiterwaarden, waterrijke gronden met (populier)aanplantingen en talrijke plassen, glasteelt tussen Gete en Demer
- erfgoedwaarde: karakteristieke grootschalige valleiland-schappen
- trends en problemen: geringe bebouwing.

2.2.7. 923.000-Maasbekken**923.010-LIMBURGSE MAAS**

Zie 410.000 Maasvlakte en het terrassenland

923.020-VALLEI VAN DE JEKER

- structurele hoofdkenmerken: sluit aan bij het krijtland van Millen en Droog Haspengouw
- identiteitsbepalende elementen: diep ingesneden kloofdal (uitgezonderd de brede valleivlakte met beemden ter hoogte van Tongeren)
- erfgoedwaarde: geologische ontsluitingen in krijtgroeven
- trends en problemen: stedelijke invloedssfeer van Luik.

2.3. Atlas van de relictten**KAART 34: RELICTZONES EN ANKERPLAATSEN**

Traditionele landschappen vormen de basis voor de situering van relictten.

Karakteristieke relictten worden geselecteerd op basis van herkenbaarheid, samenhang en gaafheid. Het zijn oude bossen, oude heide, pluggenbodems, historische stabiele perce-

lering, kleinschalige valleien, vloeiveiden, mijnterrils en mijn-cités, landduinen, Romeinse wegen, belangrijke wegen van eind 18de eeuw, markante holle wegen, oude spoor- of trambeddingen, steilranden of markante reliëfovergangen, kanalen, dijken, belangrijke dreven en puntrelicten, voornamelijk gebouwen, maar ook tumuli en andere cultuurhistorisch belangrijke relicten.

Binnen de traditionele landschappen worden 'gave landschappen' of 'relictzones'¹¹⁵ aangeduid. Gave landschappen zijn landschappen waarvan de samenhang slechts in beperkte mate gewijzigd is door grootschalige ingrepen¹¹⁶. Bij die gave landschappen horen ook concentraties van zichten of van esthetisch gave landschappen, die weinig verstoord zijn door moderne bebouwing of infrastructures.

De gave landschappen liggen verspreid over heel Limburg. Het is opvallend dat bijna heel Voeren, het grootste deel van Droog Haspengouw en van Limburgs Hageland en een groot deel van de bos- en heidegordel nog gaaf zijn. Voeren en Droog Haspengouw zijn — zelfs op Vlaams niveau — landschappelijk zeer waardevol. Ook in de Vlakte van Bocholt en in de Maasvallei zijn er nog uitgestrekte gave restanten van het traditioneel landschap. Elders in de Kempen, vooral in West-Limburg en in Vochtig Haspengouw, zijn de gave landschappen voornamelijk teruggedrongen tot vallei- en vijvergebieden.

Naast gave landschappen of relictzones worden ook 'ankerplaatsen' aangeduid. Ankerplaatsen zijn complexen van gevarieerde erfgoedelementen die een geheel (of 'ensemble') vormen dat ideaal-typische kenmerken vertoont wegens de gaafheid of representativiteit, ofwel ruimtelijk een plaats inneemt die belangrijk is voor de zorg of het herstel van de landschappelijke omgeving. Algemeen zijn die ankerplaatsen de meest waardevolle landschappelijke plaatsen¹¹⁷. Limburg heeft 67 ankerplaatsen, goed voor 47.653 ha of 18,33% van de totale oppervlakte van de provincie. De gemiddelde oppervlakte per ankerplaats bedraagt 711 ha¹¹⁸.

2.4. Ruimtelijke landschapskenmerken

KAART 35: RUIMTELIJKE LANDSCHAPSKENMERKEN

Ruimtelijke landschapskenmerken zijn ofwel kenmerken die het landschap ruimtelijk structureren ofwel kenmerken die als leidraad worden genomen om de verdere landschapsontwikkeling ruimtelijk te structureren. Bepaalde landschapskenmerken zijn meer karakteristiek voor een landschap omdat zij als onderscheidend worden ervaren.

Limburg is rijk aan landschapsecologische relicten, zoals kleinschalige valleigebieden en oude heide. Zuid-Limburg en het Maasland, de meest vruchtbare gewesten, zijn bovendien bijzonder rijk aan bouwkundig erfgoed. In vergelijking met de

rest van Vlaanderen heeft Limburg een aantal unieke, gave of veel voorkomende bijzondere landschapsrelicten, zoals:

- de uitgestrekte Kempense naaldbossen, plaggenbodems, heide, landduinen (gemeenschappelijk met de Antwerpse Kempen)
- wateringen, het mijnindustriële erfgoed, het Voerens grafenlandschap, de Maasuitwaerden, de concentratie aan kastelen
- uitgestrekte hoogstamboomgaarden, holle wegen en een specifieke hoevebouw met vakwerkbouw in de Kempen, in Vochtig Haspengouw en in het Hageland.

Volgende groepen ruimtelijke landschapskenmerken worden onderscheiden¹¹⁹:

- reliëf en geologie
- hydrografie
- bossen, natuur- en cultuurlandschappen
- cultuurhistorische elementen
- industriële elementen

Zij zijn landschappelijk structuurbepalend en karakteristiek, tenzij anders aangegeven.

Hieronder wordt de essentie van de landschapskenmerkenkaart Limburg weergegeven.

2.4.1. Reliëf en geologie

Volgende elementen zijn belangrijk:

- het Zuid-Limburgs reliëf, gekenmerkt door droge dalen, plateau-koppen, beekvalleien, de Sint-Pietersberg, de steilrand tussen Laag- en Midden-België (helling van Kerniel), de heuvelsite van Borgloon en het massief van Kozen
- het Kempens Plateau met de steilrand, de groeven, de landduinen en de duinlandschappen van de Mechelse Heide, Ten Haagdoornheide en de Teut
- de Maasterrassen met de kleine steilrand van de alluviale vlakte, de grindgaten en het Krijtreliëf met brede valleien van Voeren
- de getuigenheuvels uit de Diestiaanzee in West-Limburg.

2.4.2. Hydrografie

Volgende elementen zijn belangrijk:

- het diep ingesneden Jekerdal met in het oosten bij Tongeren een grote alluviaal natuurgebied met broekbossen
- de Haspengouwse beekdalen (Demer, Velve, Gete, Mombeek, Herk, Melsterbeek, Cicindria en Molenbeek) met relatief smalle beekdalen in Droog Haspengouw en bredere beekdalen met een duidelijke oeverwal en komgronden in Vochtig Haspengouw

115. Atlas van de relicten van de traditionele landschappen in de provincie Limburg (1999), p. 44: 'Relictzones zijn gebieden met een grote dichtheid aan punt- of lijnrelicten, zichten en ankerplaatsen en zones waarin de connectiviteit tussen de waardevolle landschapselementen belangrijk is voor de gehele landschappelijke waardering.'

116. Ruimtelijk structuurplan Vlaanderen, p. 546.

119. Landschapskenmerkenkaart Limburg (2000), AHROM, M&L

117. Eindrapport van de landschapsatlas, 1999, p. 45.

118. Nieuwe impulsen voor de landschapszorg, De landschapsatlas, baken voor een verruimd beleid, M&L cahier 5, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Monumenten en Landschappen, Brussel, 2001, p. 50.

DEEL III. BESTAANDE RUIMTELIJKE STRUCTUUR 6. LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

TABEL 22: GAVE LANDSCHAPPEN

1. vallei van de Warmbeek	28. Heppeneert - Elen	54. Demervallei
2. Hageven	29. militair domein Koersel - Hechtel	55. domein van Bokrijk
3. watering Lommel-Kolonie	30. vallei van de Bosbeek	56. De Maten
4. Grote Heide (Neerpelt) / Achelse Heide	31. Wateringen - Armenbos	57. holle wegen Zelk
5. stuifzanden van Lommel	32. vallei van de Kleine en Grote Laak	58. Rekem - Uikhoven
6. Het Lo	33. mijn Beringen	59. Donk
7. Veldhoven - Kreiel	34. Groot schietveld	60. benedenloop van de Herk en bos van Steenvoort
8. Kolisbos	35. vallei van Zwart Water, Grote-, Kleine-, en Middelbeek	61. vallei van de Moerbeek en de Rijnrodebeek
9. beboste stuifzanden te Kaulille	36. Averbodebos	62. Getevallei met haar beemden
10. oud akkerland van Overpelt	37. mijn Zolder	63. bossen en kasteelparken te Munsterbilzen
11. Kattenbos	38. Tervant	64. middenloop van de Mombeek
12. Pijnven	39. meandertrein van Stokkem	65. Beverst - Spurk
13. Stramproyerbroek	40. bossen van Dilsen	66. Krijtland van Millen
14. middenloop van de Abeek	41. Diestiaanruggen ten noordoosten van Diest	67. Nieuwenhoven
15. Grote Brogel	42. Platte Lindenberg - Mechelse Bos	68. bovenlopen van de Demer
16. Vijverbroek	43. Klaverberg	69. Het Vinne - Duras
17. bossen te Vlasmeeer	44. Bocht van Laeren	70. hoogstamboomgaarden rond Borgloon
18. oude landbouwlandschappen langs Dommel	45. bossen en heide van Midden-Limburg	71. bovenlopen van de Mombeek
19. gedegradeerde bocage rond de Zuurbeek	46. mijn Waterschei	72. bovenlopen van de Herk
20. kamp van Beverlo	47. Vijvergebied Midden-Limburg	73. Droog Plateau van Gingelom
21. vallei van de Abeek	48. Onder de Berg	74. Tongeren
22. kern Vlakte van Bocholt	49. bossen van Genk	75. graften van Voeren
23. Gerheersheide	50. Maaswinkel	76. hellingbossen van Voeren
24. vallei van de Itterbeek	51. getuigenheuvel Willekensberg	77. landbouwgebied Tongerlo
25. paraboolduin Opglabbeek	52. Mechelse Heide - Heiwijk	78. communautaire Akker Neeroetersen
26. bovenloop van de Zwarte Beek	53. mijn Winterslag	79. Gremelslo
27. vallei van de Grote Beek		

Bron: Atlas van de relictten van de traditionele landschappen in de provincie Limburg (2001).

TABEL 23: ANKERPLAATSEN

ANKERPLAATS	GEMEENTE
1. Jekervallei tussen Tongeren en Mal	Tongeren
2. kasteeldomein van 's Herenelderen	Tongeren en Hoeselt
3. valleien van Mombeek en Fonteinbeek met burcht en bos van Kolmont	Tongeren en Borgloon
4. Jongenbos	Kortesseem, Diepenbeek en Hoeselt
5. Grote Netevallei te Balen met De Most	Lommel
6. De Brand	Maaseik, Bree en Kinrooi
7. Lozerheide en kasteel Het Lo	Bocholt en Hamont-Achel
8. vallei van de Bosbeek en De Houw	Maaseik, Opglabbeek en As
9. landcommanderij Alden Biesen	Bilzen
10. Belle-Vuebos en kastelen van Gors - Opleeuw	Borgloon en Kortesseem
11. Oud-Rekem	Lanaken en Maasmechelen
12. kasteeldorpen Voort en Gotem met Romeinse weg	Borgloon, Sint-Truiden en Heers
13. kasteeldorpen Heers en Veulen	Heers
14. mijnsite Eisden	Maasmechelen, Dilsen-Stokkem en As
15. Asdonk, Grote Beek en Kleine Beek	Tessengerlo en Beringen
16. mergelkuilen van Vechmaal	Heers en Tongeren
17. mergelgrotten van Val-Meer en Zichen-Zussen-Bolder	Riemst
18. kastelen van Groenendaal en Zangerhei	Bilzen

TABEL 23: ANKERPLAATSEN (VERVOLG)

ANKERPLAATS	GEMEENTE
19. vjvergebied rond Roosterbeek en Slangebeek	Hasselt, Zonhoven en Heusden-Zolder
20. kasteel van Hocht en Hochterbampd	Lanaken
21. abdij van Kolen en Kolenberg	Borgloon
22. boomgaarden van Grootloon	Borgloon
23. Berlingen en Kuttehoven	Borgloon en Wellen
24. mergels van Gelinden	Sint-Truiden en Heers
25. valleien van Cicindria en Melsterbeek tussen Sint-Truiden en Metsteren	Sint-Truiden
26. omgeving van het Iers Kruis op de Keiberg te Lafelt	Riemst en Bilsen
27. kasteeldorp Genoelselderer	Riemst
28. kastelen Nieuwenhoven, Terkelen, Nieuwerkerken en Kortenbos	Sint-Truiden en Nieuwerkerken
29. Demervallei met kasteel 't Looi	Lummen, Herk-de-Stad en Hasselt
30. Herkenrodebos en kasteel van Stevoort	Hasselt
31. kasteel van Hasselbroek	Gingelom
32. heide- en stuifzandcomplex van Hechtel - Helchteren met vallei van de Zwarte Beek (bovenloop)	Beringen, Hechtel-Eksel en Houthalen-Helchteren
33. kasteeldomein van Heks en omgeving	Heers en Borgloon
34. dal van de Berwijn	Voeren
35. vallei van de Gulp bij Teuven	Voeren
36. Kanne en plateau van Caestert	Riemst
37. ('s Graven)Voeren, Sint-Marten en Sint-Pieter	Voeren
38. vallei van de Warmbeek en kasteel van Beverbeek	Hamont-Achel en Neerpelt
39. hoeve Hobos en omgeving	Overpelt en Hechtel-Eksel
40. Vijverbroek	Kinrooi
41. vallei van de Cicindria met kasteeldorp Kerkom	Sint-Truiden
42. vallei van de Zwarte Beek bij de bocht van Laren	Lummen en Beringen
43. Hageven	Neerpelt en Lommel
44. Rammelaars	Ham
45. vallei van de Abeek stroomopwaarts van Bocholt	Bocholt, Peer, Bree en Meeuwen-Gruitrode
46. De Tosh, Langeren en Wurfeld	Maaseik en Dilsen-Stokkem
47. Maasterrassen en Schootsheide	Dilsen-Stokkem en Maaseik
48. parken van het Kamp van Beverlo	Leopoldsburg
49. duinengordel van Opglabbeek - Gruitrode	Meeuwen-Gruitrode, Opglabbeek en Maaseik
50. Maasvallei van Maasmechelen tot Stokkem met kasteeldomein Vilain XIV	Maasmechelen en Dilsen-Stokkem
51. De Maten	Genk, Diepenbeek en Hasselt
52. Bolderberg, Terlamen en Vogelzang	Heusden-Zolder
53. vallei van de Zwarte Beek van Meldert tot Zelem	Halen en Lummen
54. abdij en bos van Averbode en Gerhagen	Tessenderlo
55. Jagersborg	Maaseik en Kinrooi
56. watering van Lommel-Kolonie	Lommel
57. kasteeldomein van Duras	Sint-Truiden
58. abdijsite Herkenrode	Hasselt
59. van Mechelse Heide tot vallei van de Zijpbeek	Maasmechelen en Lanaken
60. vallei van de Abeek (bovenloop) en straatdorp Plokrooi	Meeuwen-Gruitrode
61. Maasvallei van Stokkem tot Heppeneert	Dilsen-Stokkem en Maaseik
62. vallei van de Abeek van Bocholt tot Molenbeersel met Stramprooierbroek	Bree, Kinrooi en Bocholt
63. valleien van Dommel en Bollisserbeek tussen Wijchmaal, Peer en Kleine Brogel	Peer, Hechtel-Eksel en Overpelt
64. valleien van Itterbeek en Eetseveldebeek van Gruitrode tot Opitter	Meeuwen-Gruitrode en Bree
65. heidegebied rond Laambeek, Roosterbeek en Slangebeek	Zonhoven en Houthalen-Helchteren
66. kasteel van Beto en Beukenberg met Romeinse weg	Tongeren
67. mijnsite Waterschei, Klaverberg en Heiderbos	As, Genk en Opglabbeek

DEEL III. BESTAANDE RUIMTELIJKE STRUCTUUR 6. LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

- de depressie Halen - Schulen als convergentiegebied van talrijke beken en het wachtbekken van het Schulensmeer dat omgeven is door een klassiek polderlandschap
- de vallei van de Zwarte Beek
- de Kempense beken (vooral de Bosbeek is structurerend)
- de Maas met oude meanders en grindplassen
- de kanalen: Zuid-Willemsvaart, Kempens kanaal, kanaal van Beverlo en Albertkanaal
- het Midden-Limburgs Vijvergebied en het vijvergebied tussen Hasselt en Genk (omgeving Bokrijk, Maten)
- Kempense vennen en vijvers met karakteristiek turfvijserswel
- de eertijds moerassige Vlake van Bocholt met een typisch wegenpatroon en grachtenpatroon ontstaan door de drooglegging
- het sterk asymmetrisch dal van de Gulp en de Voer in Voeren.

2.4.3. Bossen, natuur- en cultuurlandschappen

Volgende elementen zijn belangrijk:

- Haspengouwse waardevolle, maar kleine en kwetsbare loofbossen: boscomplex Nieuwenhoven, Zwartaardebos (Duras), Belle-Vuebos, Zalenbergbos (Heks), Jongenbos, Grootbos, en in Droog Haspengouw het Magneebos, het Manshovenbos en het Pullenbergbosje
- populierenakkers in de valleien van Vochtig Haspengouw en in de Demervallei: Ulbeek (Boswinning), Kortessem (Printhagen), Hoeselt (Terbos), Gors - Opleeuw (Haagsmeer)
- de Kempense heide: Tenhaagdoornheide, de Teut, Mechelse Heide en Oudsbergduinen
- de Kempense naaldbossen: het compact bosgebied ten zuidoosten van de Bosbeek (Park Hoge Kempen), enkele boscomplexen ten noordwesten van de Bosbeek (Heiderbos, Ophovenerbos - Staatsbos - Kruisberg, Gruitroderbos, Solterheide), het bosgebied van Noord-Limburg met 2 complexen (bij Kaulille en bij Achel), het bossencomplex Lage Kempen (van Pijnven naar Helchteren), de grensbossen van Lommel, het boscomplex van Midden-Limburg, de bossen van Tessenderlo, de bossen van de Bolderberg en de Heesbossen
- de Maasûterwaarden met typische weilanden akkers, en lokaal landschapsstructurerende lijnelementen
- de kasteelparken en -tuinen (ruime periferie rond Hasselt en Haspengouw): Duras, Nieuwenhoven, Heers, Veulen, Gingelom, Hasselbroek - Jeuk, Gasthuisbos - Schulen, Heks, Hamal - Rutten, Gors, 'de Tornaco'-Voort, Alden Biesen, Loye-Lummen, Vogelsanck - Zolder, Vilain XIII - Leut en Schoonbeek - Beverst

- de parken: koninklijk park te Leopoldsburg, openluchtmuseum Bokrijk
- cultuurlandschappen met erfgoedwaarden: cluster van graften en cultuurtaaluds in de centrale Voerstreek, clusters van holle wegen (Gelinden - Mechelen - Bovelingen, Velm, Halen), gave landschappen met hoogstamboomgaarden op steile hellingen in de buurt van Borgloon en het typisch kleinschalig traditioneel landbouwlandschap 'De Brand' te Maaseik
- typische landbouwlandschappen: concentraties van laagstamfruit in de regio's Borlo, Borgloon, Sint-Truiden, Herk-de-Stad en Halen, het weide- en bocagelandschap van de oostelijke Voerstreek, vloeiveiden in Neerpelt en het grootschalig weiden- en maïslandschap rond Siberië (oude landbouwkolonie te Peer).

2.4.4. Cultuurhistorische elementen

Volgende elementen zijn belangrijk:

- Gallo-Romeinse cultuursporen zoals tumuli en heerbanen
- de oude leemgroeve Nelissen te Kesselt (zeer oude koloniatiesporen)
- typische historische woonkernen van bovenlokaal belang:
  - typische, nog gave Droog Haspengouwse dorpen: Batsheers, Boekhout, Borlo, Buvingen, Grootloon, Heiselt, Heks, Horpmaal, Kerkom bij Sint-Truiden, Kortijts, Lauw, Mettekoven, Montenaken, Muizen, Nielbij-Sint-Truiden, Opheers, Rukkelingen, Rutten, Vechmaal, Veulen, Voort, Vorsen, Widooie en Zammelen (Nerem is een uitermate gaaf driesdorp)
  - typische kasteeldorpen in Vochtig Haspengouw en Demervallei: Gors - Opleeuw, Hoepertingen, 's Herenelder, Ulbeek
  - plateaudorpen op het krijtplateau van Millen: Berg, Millen, Elst, Genoelselderen, Valmeer, Herderen, Vlijtingen, Rosmeer, Hees, Veldwezelt, Kesselt, Lafelt, Vroenhoven, Heukelom en Zussen (bedreigd door niet-traditionele verlinting)
  - de Voerstreek als cluster van merkwaardige nederzettingen (zoals het straatdorp 's Gravenvoeren en het vakwerkgehucht Veurs)
  - T-vormige oude Maasdorpen: Heppeneert, Elen, Dilsen, Meeswijk, Boorseme, Leut, Vucht, Kotem, Uikhoven (Loonse stad, minivorstendom Oud-Rekem)
  - grote historische stedelijke nederzettingen Hasselt, Maaseik, Tongeren en Sint-Truiden
  - clusters van erfgoedwaarden in stedelijke nederzettingen van Beringen, Bilzen, Bree, Herk-de-Stad, Peer, Borgloon en Stokkem (Loonse steden)
  - stedelijke nederzettingen Halen en Hamont

- bouwkundig erfgoed van bovenlokaal belang: sommige kerken, burchten, kastelen, abdijen, kapellen, hoeven en kasteelboerderijen, watermolens (Abeek, Bosbeek, Demer, Jeker en Herk), windmolens, het stadhuis van Borgloon, het Heilig-Hartcollege van Maasmechelen
- vakwerk in Vochtig Haspengouw en Demervallei met een concentratie in Wellen, Ulbeek, Alken, Sint-Lambrechts-Herk, Stevoort en Diepenbeek en het vakwerk- en silexgebied Voeren, aanleunend bij Nederlands en Duits grensgebied (Veurs)
- het gebruik van streekgeïmporteerde bouwmaterialen: mergelzandstenen en silex in de Voerstreek en vooral zuidoostelijk Haspengouw, Maaskeien op het Kempens Plateau, ijzerzandsteen in de Demervallei en bij de Diestiaanheuvels
- het kastelenlandschap Zuid-Limburg telt meer dan honderd kasteelsites, rond Borgloon, Tongeren en Sint-Truiden, reeksen van kastelen onder meer in de valleien van Fonteinbeek, Herkebeek en Melsterbeek
- commanderijen van de Teutoonse Orde met hoofdzetel Alden Biesen, en onderhorige commanderijen Gruitrode, Bernissem, Ordingen en Sint-Pieters-Voeren¹²⁰.

120. Tot de 'balijs' Bilzen behoorden in 1700 ook de commanderijen van Bekkevoort en Luik, Gemert en Maastricht in Nederland, en in Duitsland Aken, Siersdorf, Jungen Biesen bij Keulen en Ramersdorf bij Bonn.

121. 3 klassen van mijninfrastructuur kunnen worden onderscheiden: (a) de uitbatingsetels, cités en spontaan gegroeide handelsstraten (bijvoorbeeld Vennestraat en Stalenstraat), (b) de terrils, opslagplaatsen en overslagplaatsen (goederenkoeren) en (c) het transportsysteem met (kolen)sporen en Albertkanaal met kolenhavens.

2.4.5. Industriële elementen

Volgende elementen zijn belangrijk:

- de mijnsites¹²¹ van Beringen, Helchteren-Zolder, Houthalen, Winterslag, Waterschei, Zwartberg en Eisden met een immense impact op het Kempens landschap
- elementen van de industriële reconversie: industriële as Albertkanaal - Boudewijnsweg E313 (Ford, Genk-zuid, Tessenderlo) (gekenmerkt door een sterke demografische expansie met landschapswijzigingen), industriële as Lommel - Overpelt langs het kanaal Bocholt - Herentals en de IJzeren Rijn
- (verlaten) spoorwegen
- andere lijnvormige elementen: 'Maria-Theresia'-steenwegen, Napoleonwegen (Maasvallei), kanalen.

2.5. Archeologisch patrimonium

KAART 36: ARCHEOLOGISCH PATRIMONIUM

Limburg heeft een rijk verleden dat voornamelijk slechts met archeologisch onderzoek te ontsluiten is. De Gallo-Romeinse relictten zijn het meest bekend, maar ook vroegere nederzittingsstructuren o.m. uit de steen- en metaaltijd, en relictten uit de vroege middeleeuwen horen tot het meestal niet zichtbaar erfgoed. Zij zijn wel medebepalend geweest voor het voorkomen van het huidig landschap.

Archeologische vindplaatsen zijn over heel de provincie verspreid met een concentratie in Haspengouw (voornamelijk rond Tongeren), in de Kempen en langs de Maas.

In Haspengouw heeft de vruchtbare bodem al vrij vroeg tot een volledige occupatie van het gebied voor landbouw en wonen geleid. Men vindt er voornamelijk Gallo-Romeinse en vroeg middeleeuwse cultuursporen. De archeologische vindplaatsen aan de Maas tonen elkaar overlappende periodes, maar verwijzen voornamelijk naar de Romeinse tijd. In de Kempen zijn de vondsten van nederzettingen en grafvelden uit de steentijd het meest voorkomend. Toch ook hier hebben Romeinen evenals de Kelten hun sporen nagelaten met de voor het landschap karakteristieke 'Celtic Fields'.

Het archeologisch patrimonium bevindt zich onder het maaiveld (of water) en is daardoor niet bepalend voor de zichtbare ruimtelijke structuur van het landschap. Toch is het belangrijk om dit cultureel erfgoed te bewaren. Daarom wordt het in de ruimtelijke planning betrokken waardoor het wel een structurerende betekenis kan hebben. Het belang van dit niet zichtbaar patrimonium is daarom niet enkel historisch maar ook actueel en toekomstgericht.

3. ELEMENTEN VAN DE LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

KAART 37: BESTAANDE LANDSCHAPPELIJKE STRUCTUUR

3.1. Gaaf landschap

Het gaat hier om de gawe landschappen die worden besproken in tabel 22 onder punt 2.3.

3.2. Markante terreinovergang

De belangrijkste markante terreinovergangen zijn de bosranden van het Kempens Plateau: de oostelijke en zuidelijke bosrand van de Hoge Kempen en de noordoostelijke bosrand bij Solterheide.

3.3. Reliëfelement

Het belangrijkste reliëfelement is de steilrand van het Kempens Plateau. De steilrand overbrugt een hoogteverschil van 40 meter over een breedte van ongeveer 250 meter. De steilrand tussen Laag- en Midden-België (helling van Kerniel), het Massief van Kozen, de Diestiaanruggen en de getuigenheuvels in West-Limburg zijn tevens belangrijke reliëfelementen voor Limburg.

3.4. Bakken

Belangrijke bakens in het landschap zijn: de mijnterrils van Beringen, Zolder, Zwartberg (Opglabbeek), Winterslag, Waterschei en Eisden, de mijnschachtorens van Winterslag, Waterschei, Houthalen-Helchteren en Eisden, de historische kern van Maaseik, de basiliek van Tongeren, het spoorviaduct van Sint-Martens-Voeren, de Sint-Pietersberg met het plateau van Caestert, de heuvelsite van Borgloon, de commanderie van Gruitrode, het klooster van Kolen en de kasteeldomeinen van Alden Biesen, Herkenrode, Heks, Heers, Duras en Vilain XIII.

3.5. Hydrografisch element

Belangrijke hydrografische elementen zijn: Maas en oude Maasarmen, Demer, Dommel en Bolisserbeek, Warmbeek, Abeek, Itterbeek, Bosbeek, Grote Nete, Grote Laak en Grote Beek, Zwarte Beek, Winterbeek, Mangelbeek, Gete, Velp, Herk, Mombeek, Cicindria, Melsterbeek en Molenbeek, Jeker, Albertkanaal, Zuid-Willemsvaart, kanaal Bocholt - Herentals, kanaal naar Beverlo en de wateringens.

3.6. Lijnelement

De Romeinse steenweg is een belangrijk lijnelement voor Limburg. Andere lijnelementen zijn de Kempense kanalen.

3.7. Nieuw landschap

Nieuwe landschappen zijn gebieden die in een recente periode een landschappelijke verandering hebben ondergaan, vaak zonder duidelijk leesbare structuur. Zij zijn sterk bebouwd, versnipperd of geïndustrialiseerd, ofwel gekenmerkt door grootschalige landbouw- of naaldbospercelen. Het zijn dikwijls verschaalde landschappen. Wij onderscheiden volgende typen nieuwe landschappen.

Nieuwe, verschaalde landbouwlandschappen en ruilverkavelingslandschappen oude stijl of nieuwe naaldboslandschappen worden meestal gekenmerkt door openheid, grootschalige agrarische of plantagebosperceleringen, met een schraal netwerk van kleine landschapselementen.

Nieuwe landbouwlandschappen komen vooral voor ten noorden van de bos- en heidegordel in Peer en Meeuwen en in de Vlake van Bocholt. Het grensgebied van Droog Haspengouw met Wallonië en het noordelijk Maasland worden gekenmerkt door open ruilverkavelingslandschappen. Vele bosgebieden in de bos- en heidegordel zijn nieuwe naaldboslandschappen.

Verstedelijkte nieuwe landschappen liggen vooral buiten de historische stadskernen met hun dichte stadslandschappen¹²². Zij worden gekenmerkt door een relatief open en wei-

nig gestructureerde verstedelijking, vaak in vrij grote rasters, met grote kavels of in tuinvijken. De overgang tussen verstedelijkte en open ruimte is er vaag. Verstedelijkte nieuwe landschappen komen voor in Midden-Limburg, de Kempische As en Maasmechelen.

Sterk versnipperde (verschaalde) landschappen worden vooral gekenmerkt door verlating in rasters, bebouwde stroken, kernverlating of door verspreide losse bebouwing. Doorheen die versnipperende bebouwingsstructuur zijn nog kenmerken en relictten aanwezig van het traditioneel landschap. Nieuwe landschappen die bestaan uit sterk verlating, versnipperde gehelen met veel verspreide bebouwing zijn terug te vinden in Vochtig Haspengouw, in de Bosbeekvallei, in het zuidelijk Maasland, in de centrale Limburgse Kempen rond Peer en Bree, rond Hamont-Achel, Zutendaal, Kinrooi en Tessenderlo. In Vochtig Haspengouw doorsnijden de breed gerasterde bebouwingslinten nieuwe, verschaalde landbouwlandschappen met laagstamfruit. In West-Limburg vormen de linten rasterstroken langs de beekvalleien.

Naast de nu als 'traditioneel' bestempelde mijnsites ligt in Limburg een aantal grote nieuwe industrielandschappen. Die hebben doorgaans een lage landschappelijke kwaliteit. Zij vormen een weinig samenhangend geheel van losse, meestal onaantrekkelijke bouwelementen met povere groenstructuren. Grote nieuwe industrielandschappen komen voor in en rond Genk, langs het Albertkanaal in West-Limburg en in de regio Lommel - Overpelt.

Groevelandschappen, meestal grootschalige zand- en grindgroeven, zijn vaak omgevormd tot plassen. Zij liggen voornamelijk in de Maasvallei, op het Kempens Plateau en in Noord-Limburg.

3.8. Open ruimte verbinding

Open ruimte verbindingen zijn niet of weinig bebouwde ruimten in de buurt van sterk bebouwde gebieden. Zij kunnen het aan elkaar groeien van de bebouwde gebieden voorkomen en een verbindingfunctie verzorgen voor structurerende functies van het buitengebied, zoals natuur en landbouw. Op provinciaal niveau vormen zij essentiële verbindingen van grote aangesloten natuurgebieden of landbouwgebieden van provinciaal belang¹²³.

Limburg telt 8 zones met open ruimte verbindingen van bovenlokaal belang:

1. doorheen het stedelijk netwerk Kempische As
2. doorheen het nederzettingenlint rond de Feldbissbreuk
3. doorheen het nederzettingenlint Maasland en stedelijk netwerk zuidelijk Maasland
4. doorheen het strokenlandschap van West-Limburg
5. doorheen het verlating landschap van de Bosbeekvallei

123. Naar ruimtelijk structuurplan Vlaanderen, p. 558.

122. Lommel, Neerpelt, Overpelt, Hamont, Peer, Bree, Maaseik, Leopoldsburg, Beringen, Tessenderlo, Herkede-Stad, Hasselt, Genk, Lanaken, Bilzen, Sint-Truiden, Borgloon, Tongeren.

6. doorheen de nederzettingenclusters van het regionaalstedelijk gebied Hasselt - Genk
7. doorheen het nederzettingenlint N2 ten westen van Hasselt
8. in Zuid-Limburg (Tongeren).

In de verlinte landschappen van Zuid-Limburg worden talrijke open ruimte verbindingen doorsneden door gewestwegen. Zij zijn van lokaal belang, maar het geheel van de open ruimte verbindingen is van bovenlokaal belang.

In Limburg liggen nog enkele uitgestrekte gebieden waar bebouwing bijna ontbreekt of sterk geconcentreerd is in de dorpen. Die gebieden zijn zeldzaam en zeer waardevol in Vlaamse context. Zij komen voor in de bos- en heidegordel, de Vlake van Bocholt, Noord-Lommel, Droog Haspengouw en Voeren.

4. KNELPUNTEN, KWALITEITEN, KANSEN

4.1. Knelpunten

Door de toenemende verstedelijking, versnippering door verlinting, schaalvergroting van de landbouw en een ongedifferentieerde landschapsbouw treden identiteitsverlies en verflakking op van de landschappen. De samenhang en leesbaarheid van het landschap gaan verloren, waardoor het verschil

tussen de landschapstypes vervaagt. Door dat verlies verdwijnt ook de belevingswaarde van het landschap, samen met het collectief geheugen (verloedering, verdwijnende relictten).

Wijzigingen in land- of bodemgebruik leiden tot een afname van de landschappelijke kwaliteit. De plaatsing van allerlei objecten in het landschap vormt een visuele hinder voor het landschap.

4.2. Kwaliteiten en kansen

Limburg wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid en afwisseling van landschappen op korte afstand van elkaar.

- Er zijn veel vrij gave landschappen met een hoge erfgoedwaarde en relatief hoge kwaliteit, wat landschapsecologisch en toeristisch-recreatief interessant is.
- Bijzondere landschappen met een hoge aantrekkingskracht zijn het kastelenlandschap, het mijnpatrimonium, de Maasuitwaerden, de wateringen en het graftenlandschap.
- Nieuwe landschappen met een eigen identiteit, zoals tuinvijken, industriegebieden en jonge, grootschalige, groene verstedelijkte landschappen, bieden kansen voor nieuwe ontwikkelingen.
- De nog weinig bebouwde grote nieuwe landbouw- en boslandschappen scheppen mogelijkheden voor een aantrekkelijke landschapsbouw via ecologische verrijking en nieuwe bakens.

